Latvijas Ornitoloģijas centrālei – 100

RUSLANS MATROZIS,
matruslv@inbox.lv

2025. gadā 100 gadu aprit Latvijas Ornitoloģijas centrālei (LOC)[1], kura mūsu valstī uzsāka regulāru putnu gredzenošanu un gājputnu atlidošanas reģistrēšanu, organizēja pirmo ligzdojošo balto stārķu uzskaiti 1934. gadā, daudzveidīgām ar putnu pētījumiem saistītām aktivitātēm piesaistīja vairāk par 400 brīvprātīgu līdzstrādnieku (vienlaikus aktīvi bija ap 50–60) un veicināja ornitoloģijas attīstību 20 gadu periodā, turklāt šīs organizācijas savāktos materiālus pētnieki izmanto līdz mūsdienām. Mūsu žurnāla lappusēs jau stāstīts par LOC darbību (Vīksne 1995), bet kopš tā laika iegūta papildu informācija par tās darbības rezultātiem, pilnīgāka publicēto darbu bibliogrāfija un precizēti biogrāfiskie dati par aktīvākajiem līdzstrādniekiem.

LOC dibināšana

Organizāciju pēc savas iniciatīvas nodibināja un ilgstoši vadīja vācbaltu izcelsmes Latvijas Universitātes mācībspēks Nikolajs fon Tranzē (*Nikolai von Transehe*, 1886–1969). Ieceri un realizāciju viņš aprakstīja šādi: "*1923. gada rudenī vienu mēnesi pavadīju uz Helgolandes salas, lai tur personīgi iepazītos ar tālu pazīstamo putnu ceļu novērošanas vietu. Helgolandes ornitoloģiskās stacijas pārzinis, mans studiju biedrs no Leipcigas laikiem, Dr. Weigold's[2] bija pirmais, kas ieteica man organizēt Latvijā plašākā mērogā putnu gredzenošanu. Tā bija skaista doma, kura man jau vairāk reizes agrāk bija radusies[3], bet kuru turēju tomēr par neizvedamu: kur tad lai rastos nepieciešamie materiālie līdzekļi, no kurienes lai nāktu līdzstrādnieki ar šim nolūkam nepieciešamām priekšzināšanām un lietišķo interesi? Bet, tā kā visās kulturālās valstīs pēc miera noslēgšanas darbi dažādās zinātnes nozarēs tika uzsākti ar lielu enerģiju, nolēmu aktīvi uzstāties un vispirms griezties pie mūsu Kultūras fonda ar lūgumu izsniegt nepieciešamos līdzekļus. Par to gatavību, ar kādu matemātikas un dabas zinātņu fakultātes tā laika dekāns prof. N. Maltas kgs un arī meža departamenta direktors K. Meldera kgs manu lūgumu pabalstīja, esmu minētiem kungiem daudz pateicības parādā*" (Transehe 1927).

LOC brīvprātīgo līdzstrādnieku auditoriju Tranzē definējis šādi: "*Par L.O.C. līdzstrādniekiem var būt katrs, kas mīl dabu un grib pabalstīt minēto iestādi. Kas putnu pasauli pazīst un novēro, var palīdzēt, ja viņš gājputnu atlaišanās laiku (kaut arī tikai dažu, kā stārķa, bezdelīgas, dzeguzes, strazda, cīruļa utt.) noteikti atzīmē un pēc visu gājputnu atlaišanās šīs atzīmes iesūta L.O.C. Putnu gredzenošanā var katrs piedalīties, ja to dara ar vajadzīgo apziņu un kārtības mīlestību, jo, lai apgredzenotu pazīstamos putnus, kā stārķus, strazdus, vārnas un citus, tiešām nav jau jābūt "ornitologam". Ļoti tomēr jāatrunā, lai gredzenošanai skolotājs nemobilizētu skolēnus: uz tādā ceļā iegūtiem datiem (kā pats to esmu piedzīvojis) nevar droši palaisties, jo tādos ziņojumos viegli gadās kļūdas un nepareizības, nemaz nerunājot par to, ka skolnieki līdz ar to tiek pamudināti uz savu roku meklēt putnu ligzdas*" (Transehe 1927). Pirmajos divos LOC darbības gados putnu gredzenošanā iesaistījušies 62 līdzstrādnieki, no tiem divas trešdaļas bija skolnieki, studenti un skolotāji.

Savukārt par LOC organizācijas juridisko stāvokli un daudzu kolēģu palīdzību Tranzē atzīmēja: "*Latvijas ornitoloģijas centrāle de facto bija nodibināta, tikai viņas stāvoklim bija jārada attiecības ar universitāti, lai L.O.C., kura gan tika nodibināta uz*

[1] Organizācijas nosaukumu dažādos dokumentos un izdevumos lietoja divās formās: Latvijas Ornitoloģiskā centrāle un Latvijas Ornitoloģijas centrāle (*Lettlandische Ornithologische Centrale*).

[2] Vācu ornitologs Hugo Veigolds (*Hugo Weigold*, 1886–1973) bija putnu gredzenošanas pionieris, kurš 1910. gadā Helgolandes salā Ziemeļjūrā organizēja un līdz 1924. gadam vadīja zinātniski pētniecisko staciju (Prūsijas Bioloģijas institūta sastāvā), kas nodarbojās ar putnu migrāciju izpēti un ar masveida gredzenošanu.

[3] Jāatzīmē, ka pats Tranzē jaunības gados gredzenoja putnus, piemēram, 1909. gadā pēc viņa skolotāja, Latvijas putnu gredzenošanas iesācēja vācbaltu barona Haralda fon Loudona (*Harald von Loudon*, 1876–1959), lūguma Valmieras pusē apgredzenoja divus balto stārķu mazuļus, no tiem vienu pēc gada atrada Dienvidāfrikā (Transehe 1923b); par šo interesanto atradumu tika publicēts atsevišķs raksts (Loudon 1912).

LATVIJAS
Ornitoloģiskā Centrale
(pie L. U. sist. zool. instituta)
Rigā.

LOC zīmoga nospiedums, 20. gs. 20. gadi. No Ruslana Matroža arhīva.

Latvijas Ornitoloģijas centrāles gredzeni ar pieciem izmēriem un numerāciju (augšā ar "F" sēriju). No Ruslana Matroža arhīva.

manu iniciatīvi un ar manu darbu bija tieši saistīta, netiktu uzskatīta par privātuzņēmumu. Kaut gan lauksaimniecības fakultāte piesolīja daudz lielāku pretimnākšanu, aiz dažādiem iemesliem turēju tomēr par vēlamu griezties pie dabaszinātņu fakultātes, ar lūgumu pievienot L.O.C. kā patstāvīgu no manis vadītu iestādi sistemātiskās zooloģijas institūtam, kas man arī tika atļauts. Fakultātei, bet sevišķi minētā institūta direktoram prof. E. Stranda kgam[4], kurš iedziļinājās manos plānos un tiem piekrita, esmu lielu pateicību parādā. L.O.C. attiecības ar universitāti, šinī gadījumā ar sistemātiskās zooloģijas institūtu, ir tīri idejiskas. Tāļākas administrativi-saimnieciskas atkarības no universitātes sistemātiskās zooloģijas institūta nav; nesaņēmu no tās arī nekādus līdzekļus, ne sevišķas telpas, ne arī sevišķu darba laiku. Visu ar L.O.C. savienoto darbību izdaru savā brīvā laikā, pie kam dažos gadījumos ir līdzējuši daži vietējie līdzstrādnieki, sevišķi pie šī ziņojuma sastādīšanas stud. med. K. Vilka kgs[5] un stud. med. R. Sināta kgs[6]. Jo sevišķi pateicos par tagadējo palīdzību skolotājai E. Beinaroviča jkdzei[7], kura palīdzēja sastādīt un turpmāk papildināt kartotēkas (katalogus par izdotiem gredzeniem, līdzstrādnieku darbību utt.). Ornitoloģiskos jautājumos man palīdzējis konservators F. E. Stolla kgs[8], bet sevišķi ievērojamais putnu pazinējs agronoms A. Grosse kgs[9] ar saviem aizrādījumiem un ierosinājumiem. K. Starca kgs[10] man ir palīdzējis apzīmēt vietējos putnu nosaukumus. Še vēl atzīmējams, ka visa mana speciālā bibliotēka ir vienmēr bijusi L.O.C. lietošanā. (..) Uz prof. E. Stranda ierosinājumu par L.O.C. adresi uzdevu manu privātadresi (Rīgā, Antonijas ielā 7)[11], kas jau universitātes brīvlaika dēļ vien ir praktiskāk" (Transehe 1927).

Pirmie praktiskie soļi LOC dibināšanai tika sperti 1924. gada otrajā pusē. Pēc Tranzē lūguma novembrī tika saņemts Kultūras fonda finansējums (1000 Ls)[12] un Vācijā pasūtīti putnu gredzeni, kuri saņemti nākamā gada pavasarī, un ar to laiku uzsākta informācijas izplatīšana un mērķtiecīga līdzstrādnieku piesaistīšana. Tieši tāpēc 1925. gadu uzskata par organizācijas darbības uzsākšanas gadu, kaut gan oficiāla dibināšanas datuma nav.[13] Darbības pamatvirzieni bija putnu gredzenošana, gājputnu atlidošanas reģistrēšana un putnu aizsardzības idejas popularizēšana.

[4] Norvēģu izcelsmes dabaspētnieks Embriks Strands (*Embrik Strand*, 1876–1947) Latvijas Universitātē strādājis par zooloģijas profesoru no 1922. gada beigām līdz savai aiziešanai mūžībā jau padomju okupācijas gados. Paralēli viņš pildīja LU Sistemātiskās zooloģijas institūta direktora un LU Hidrobioloģiskās stacijas direktora pienākumus. Vācu valodā pasniedza studentiem zooloģiju (bezmugurkaulnieku, sistemātisko un zooģeogrāfiju) un vadīja praktiskos darbus, bet Tranzē nereti palīdzēja latviešu studentiem, tulkojot no vācu valodas latviešu valodā un no latviešu valodas vācu valodā. Vēlāk Stranda lekcijas pārtulkoja, un viņš tās nolasīja latviski. Kara gados Strands palika Rīgā, kur miris divus gadus pēc kara beigām, apglabāts Meža kapos. Viņa privātā dabaszinātniskā bibliotēka kā atsevišķa uzskaites vienība glabājas Latvijas Universitātes bibliotēkā.

[5] Kārlis Vilks (1900–1993) – no 1924. gada līdz 1928. gadam Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes students, aktīvākais putnu gredzenotājs LOC darbības periodā. No 1925. gada līdz 1944. gadam apgredzenojis 25 955 putnus jeb trešdaļu no visiem tajā laikā Latvijā apgredzenotajiem putniem, bet visa mūža garumā (1925–1986) – 75 557 putnus (Matrozis 2010).

[6] Dr. med. Reinis Sināts (1910–1964) ornitologu aprindās vairāk zināms kā līdzautors 1936. gadā publicētajai Nikolaja fon Tranzē grāmatai "Latvijas putni", bet studiju gados palīdzēja kārtot centrāles korespondenci un citu dokumentāciju.

[7] 1931. gada augustā Nikolajs fon Tranzē apprecēja Elizabeti Beinaroviču (*Elizabeth Beynarowicz*, 1898–1988), ģimenē piedzima divas meitas – Dagmara (1934–2015) un Ira (1938).

[8] Ferdinands Štolls (*Ferdinand Stoll*, 1874–1966) – visai pieredzējis putnu vērotājs, taksidermists, labi orientējās ornitofaunistikā, laikā no 1910. gada līdz 1913. gadam organizēja un pats piedalījās putnu gredzenošanā Rīgas Dabaspētnieku biedrības dabas izpētes stacijā Kihelkonā (ciems Sāmsalas rietumu daļā), izmantojot gredzenus ar šīs stacijas adresi (*Kielkond-Russia*), kopskaitā apgredzenojot 612 putnus. Turpmākajos gados Štollam ar LOC saistības faktiski nebija, viņš putnus negredzenoja, bet vairāk bija pievērsies mikoloģijai.

[9] Aleksandrs Grose (*Alexander Grosse*, 1883–1966) – diplomēts agronoms, aktīvs putnu vērotājs, atbalstīja LOC darbību no pirmsākumiem līdz vācbaltu iedzīvotāju piespiedu evakuācijai 1939. gadā. Kopskaitā ar LOC gredzeniem apgredzenoja 1481 putnu.

[10] Kārlis Starcs (1897–1953) – 15 gadu vecumā sācis vērot putnus un krāt ooloģisko (olu) kolekciju, 1915.–1916. gadā publicējis trīs rakstus par putniem krievu valodā, no 1919. gada mācījies Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē, profesionāli nodarbojoties ar botāniku, palidzējis N. Tranzē ar putnu nosaukumiem latviešu valodā (Марозис 2021).

[11] Pirmajā ziņojumā par LOC darbību (1925. gada martā) kā ziņojumu iesūtīšanas adrese norādīta Kronvalda bulvāris 9 Rīgā (Transehe 1925; LU Medicīnas fakultātes Anatomikuma adrese), tajā pašā gadā korespondences nosūtīšanas adrese mainījusies uz Antonijas ielu 7 dz. 3 (1925–1937), vēlāk uz Antonijas ielu 5 dz. 4 (1937–1939), abās adresēs atradās N. fon Tranzē dienesta dzīvoklis; pēc viņa emigrācijas adrese mainīta uz Alberta ielu 10 (1940–1941; LU Sistemātiskās zooloģijas institūts; Transehe 1940), bet faktiski no 1940. gada LOC arhīvs atradās un tā darbība notika LU Hidrobioloģijas stacijas telpās Baznīcas (Loudona) ielā 5 dz. 9, kur strādāja Bruno Bērziņš.

[12] Arī turpmākajos gados no Latvijas Kultūras fonda saņemts finansējums (pabalsts) LOC darbības nodrošināšanai, piemēram (no tiem gadiem, par kuriem atradu publicētas ziņas): 1926./1927. g. (1000 Ls), 1929. g. (500 Ls), 1931. g. (500 Ls), 1933. g. (500 Ls), 1938. g. (1000 Ls, konkrēti LOC darbības pārskata izdošanai) un 1940. g. (500 Ls), bet, sākot ar 1929. gadu, darbību finansēja Zemkopības ministrijas Mežu departamenta Medību fonds, piemēram, 1933./1934. g. (500 Ls) un 1943. g. (500 reihsmarkas). Saņemtais finansējums lielākoties izmantots gredzenu iegādei, pasta izdevumu segšanai, kancelejas preču iegādei, dažādu veidlapu un pastkaršu drukāšanai, retākos gadījumos citiem mērķiem (piemēram, 1943. gadā nopirktas divas ornitoloģiskās grāmatas vācu valodā).

[13] Jāatzīmē, ka 1924. gadā paralēli tika dibināta Latvijas Dabaszinātņu mīļotāju biedrības Ornitoloģijas sekcija (Anonīms 1924), kura uzsāka darbību sabiedrības izglītošanai par dažādiem ar savvaļas putniem saistītiem jautājumiem, izstrādājot speciālu programmu putnu vērošanai (Zaikovs 1924), bet pēc diviem gadiem tās darbība faktiski apsīka (Anonīms 1926).

Gredzeni ar savu adresi

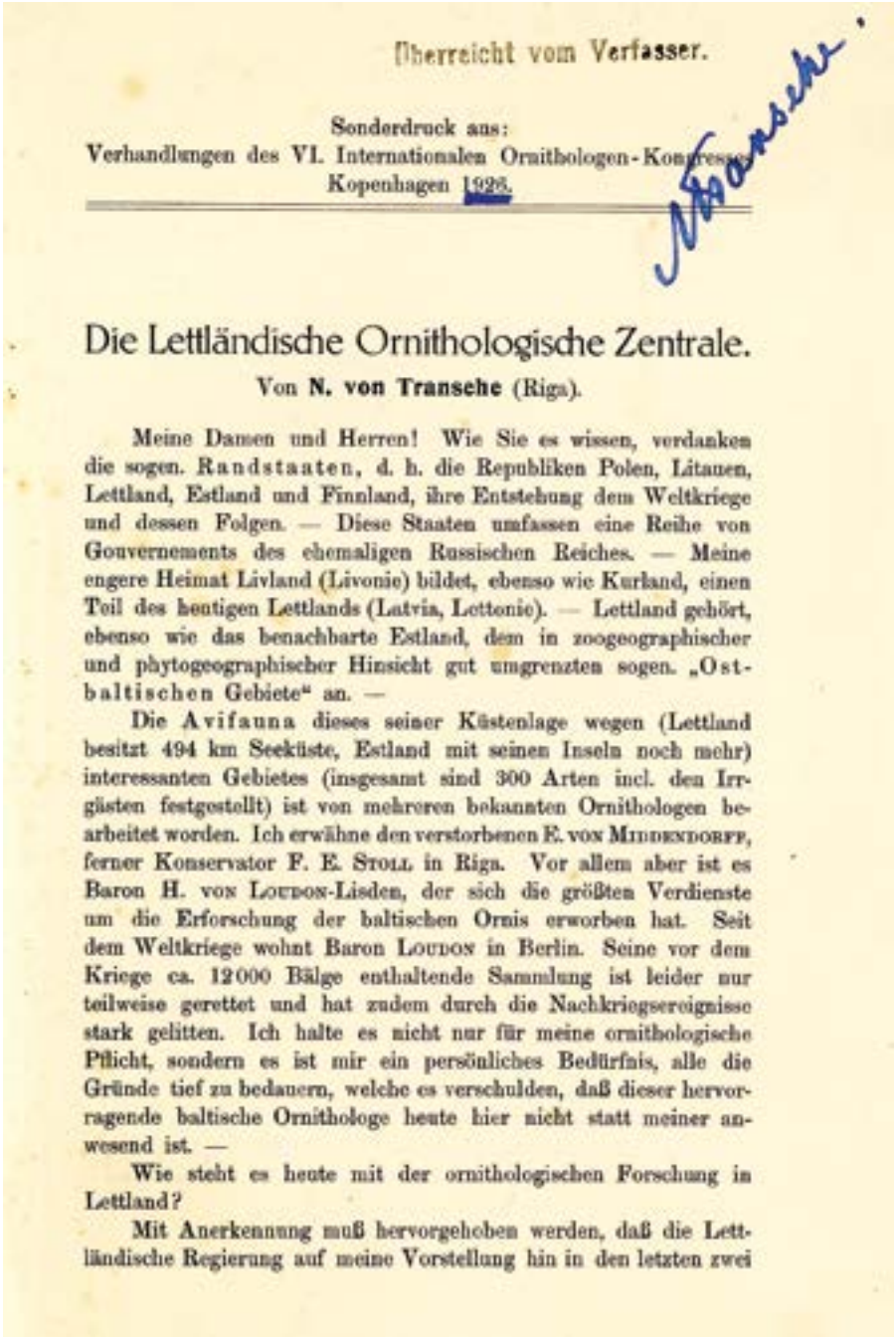
Putnu masveida gredzenošana mūsdienu Latvijas teritorijā bija sākusies jau 1907. gadā un ar dažādu intensitāti turpinājusies līdz 1916. gadam, bet gredzenošanā tika izmantoti gredzeni ar vācu Rositenes putnu stacijas (*Vogelwarte Rossitten*) vai Krievijas (*Русский орнитологический комитет*, *Москва*) adresēm. Tāpēc gredzeni ar jauno, nacionālo adresi bija svarīgs notikums, īpaši pēc jaunās, neatkarīgās valsts nodibināšanas. 1925. gadā Vācijā[14] tika pasūtīti piecu izmēru gredzeni ar unikālu numuru (bez sērijas; vēlākajos gados parādījās sērija "F" uz vismazākajiem gredzeniem). Putnu gredzenu kodifikācijas izvēli Tranzē aprakstīja šādi: "*Mūsu gredzeniem ir uzraksts: "Ornithol. Centrale Riga". Ir no liela svara, ka Rīga, kā lielākā ostas pilsēta, ārzemēs ir labi pazīstama; tāpat parocīgi ir arī tas ārējais apstāklis, ka viņas vārds sastāv tik no 4 burtiem: pat uz maziem gredzeniem tas var tikt skaidri iespiests*" (Transehe 1927).

Jau vēlāk, padomju okupācijas gados, mūsu putnu pētniekiem nācās piespiedu kārtā pāriet uz gredzeniem ar vienoto padomju (Maskavas) adresi. Tomēr, palielinoties dažādos pētījumos izmantoto gredzenu skaitam, padomju gredzenošanas centrs ilgstoši nespēja nodrošināt visus pētniekus ar gredzeniem, tāpēc ar šo atrunu jau no 20. gs. 70. gadiem Latvijā pakāpeniski pārgāja uz gredzenu pašizgatavošanu ar savu adresi (Latvia Riga). Kad pietrūka Maskavas gredzenu, sākumā izmantoja vēl palikušos pirmskara gredzenu krājumus, bet vēlāk sāka gredzenus izgatavot uz vietas. Tas garantēja iespēju lauka sezonai nodrošināt vajadzīgo gredzenu skaitu, kā arī informācijas ātrāku saņemšanu par gredzenoto putnu atradumiem, ziņām pienākot "pa taisno" uz Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas adresi, nevis caur Maskavas gredzenošanas centru, kas nespēja operatīvi apstrādāt un gredzenotājiem nosūtīt saņemto kontroļu datus (daudzos gadījumos informācija no Maskavas kavējās pat gadiem ilgi, neļaujot to laikus iekļaut pētījumu rezultātu apkopojumos un publikācijās).

[14] Ir zināms, ka 1940. gadā LOC putnu gredzenus pasūtīja no vācu firmas "Joh. Hoff & Co" Ludenšeidā (*Lüdenscheid*), par 7800 gredzeniem samaksājot 426,70 Ls, bet 1943. gadā par 3000 gredzeniem samaksāja 92,50 RM (reihsmarkas).

Izziņošana

Par jaundibinātās organizācijas darbības sākumu Nikolajs fon Tranzē izplatīja informāciju gan Latvijā, gan ārzemēs: "*Vajadzīgs bija tikai atrast līdzstrādniekus, kādēļ ievietoju attiecīgus sludinājumus un paziņojumus vietējā presē, kura man jo laipni nāca pretim. Še ar pateicību atzīmēju "Latvi", "Jaunākās Ziņas", "Brīvo Zemi". Arī skolotāju kursos Ogrē, Dubultos, Rīgā, mežkopju kursos tautas universitātē u. c., kā arī lauksaimniecības fakultātes mežkopības nodaļā turētos priekšlasījumos esmu centies vienmēr modināt interesi par putnu ceļošanu un tās pētīšanu ar gredzenošanas palīdzību. Tādēļ arī vairāk kā 40 pazīstamiem ārzemju ornitologiem tika nosūtīti*

Überreicht vom Verfasser.

Sonderdruck aus:
Verhandlungen des VI. Internationalen Ornithologen-Kongresses
Kopenhagen 1926.

Die Lettländische Ornithologische Zentrale.

Von **N. von Transehe** (Riga).

Meine Damen und Herren! Wie Sie es wissen, verdanken die sogen. Randstaaten, d. h. die Republiken Polen, Litauen, Lettland, Estland und Finnland, ihre Entstehung dem Weltkriege und dessen Folgen. — Diese Staaten umfassen eine Reihe von Gouvernements des ehemaligen Russischen Reiches. — Meine engere Heimat Livland (Livonie) bildet, ebenso wie Kurland, einen Teil des heutigen Lettlands (Latvia, Lettonie). — Lettland gehört, ebenso wie das benachbarte Estland, dem in zoogeographischer und phytogeographischer Hinsicht gut umgrenzten sogen. „Ostbaltischen Gebiete" an. —

Die Avifauna dieses seiner Küstenlage wegen (Lettland besitzt 494 km Seeküste, Estland mit seinen Inseln noch mehr) interessanten Gebietes (insgesamt sind 300 Arten incl. den Irrgästen festgestellt) ist von mehreren bekannten Ornithologen bearbeitet worden. Ich erwähne den verstorbenen E. von Middendorff, ferner Konservator F. E. Stoll in Riga. Vor allem aber ist es Baron H. von Loudon-Lisden, der sich die größten Verdienste um die Erforschung der baltischen Ornis erworben hat. Seit dem Weltkriege wohnt Baron Loudon in Berlin. Seine vor dem Kriege ca. 12000 Bälge enthaltende Sammlung ist leider nur teilweise gerettet und hat zudem durch die Nachkriegsereignisse stark gelitten. Ich halte es nicht nur für meine ornithologische Pflicht, sondern es ist mir ein persönliches Bedürfnis, alle die Gründe tief zu bedauern, welche es verschulden, daß dieser hervorragende baltische Ornithologe heute hier nicht statt meiner anwesend ist. —

Wie steht es heute mit der ornithologischen Forschung in Lettland?

Mit Anerkennung muß hervorgehoben werden, daß die Lettländische Regierung auf meine Vorstellung hin in den letzten zwei

Nikolaja fon Tranzē raksta par LOC 1. lappuse (raksts tika publicēts VI Starptautiskā ornitologu kongresa rakstu krājumā; Transehe 1929) ar autora parakstu un zīmogu, kādu autori spieduši uz saviem rakstiem, tos dāvinot citiem kolēģiem (tulkojumā "No autora"). No Ruslana Matroža arhīva.

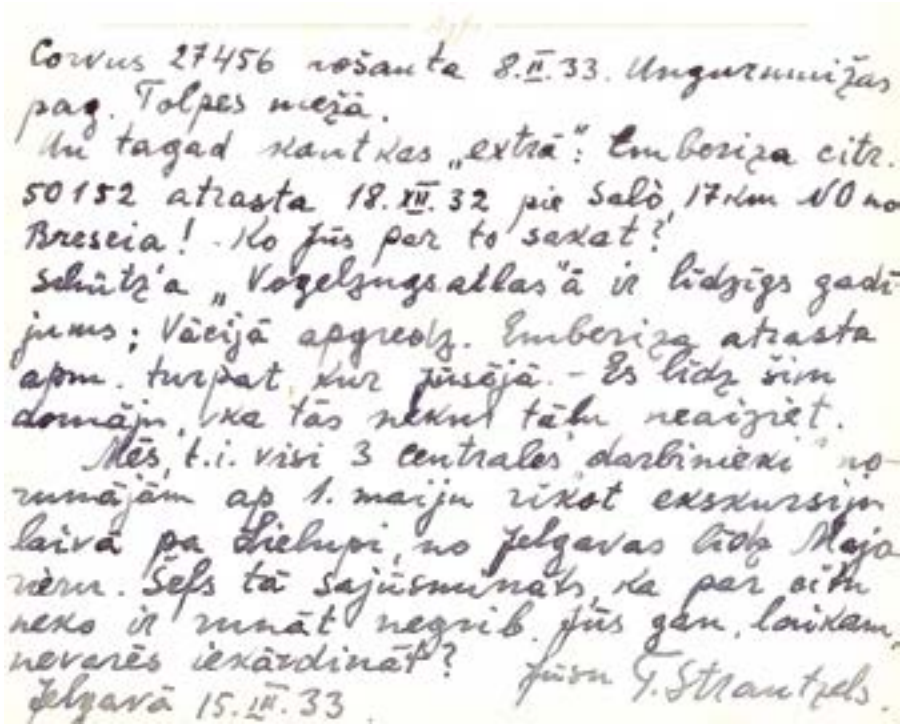
attiecīgi ziņojumi par L.O.C. dibināšanu. Šie ziņojumi tika norakstīti uz rakstāmmašīnas 3 formās ar vienādu saturu: 1) tikai franču valodā, 2) tikai vācu valodā, 3) vācu un angļu valodās. Sadalot pēc valstīm, uz Vāciju tika nosūtīti 12 ziņojumi, uz Šveici – 3 ziņojumi, uz Zviedriju, Angliju, Dāniju, Holandi, Franciju, Itāliju, Igauniju un Lietavu pa 2; uz Somiju, Norvēģiju, Beļģiju, Portugāli, Austriju, Ungāriju, Čehoslovakiju, Jugoslaviju, Poliju un Ēģipti pa 1 ziņojumam" (Transehe 1927). Par jaunizveidoto organizāciju Tranzē stāstīja arī VI Starptautiskajā ornitologu kongresā Kopenhāgenā 1926. gada maijā (Transehe 1929), kā arī daudzos pasākumos Latvijā, piemēram, Rīgas Dabaspētnieku biedrībā 27.05.1929., Vācu mednieku savienībā 20.04.1934. un Latvijas Bioloģijas biedrības sēdē 04.04.1938.

LOC līdzstrādnieku statistika

Apvienojot datubāzē visus publikācijās un organizācijas biedru kartotēkā minētos LOC līdzstrādnieku vārdus (putnu gredzenotājus un tos, kuri piedalījušies arī citās aktivitātēs), redzams, ka šīs organizācijas pastāvēšanas 20 gadu periodā tajā darbojušies vismaz 397 cilvēki (no tiem vismaz 10 sievietes), pēc etniskās piederības – lielākoties latvieši un vismaz 23 vācbaltieši. Daudzi no biedriem LOC darbojušies neilgu laiku, piemēram, 1935. gadā statistika rādīja, ka aktīvo līdzstrādnieku skaits gadā svārstās starp 50 un 60: visus 10 gadus strādājuši tikai divi, deviņus gadus – četri, astoņus gadus – astoņi, piecus gadus – 25, bet pēdējos divus gadus – 39 no visiem 100 tā gada līdzstrādniekiem. Par vismaz 177 līdzstrādniekiem ir zināms, cik veci viņi bijuši, kad iestājušies LOC: vidējais vecums iestājoties bija 23, visjaunākajam bija 10 gadi (Harijs Mihelsons (1930–1981) sācis putnu gredzenošanu 1940. gadā, kas vairāk uzskatāms par izņēmuma gadījumu[15]), bet visvecākajam (Mārtiņam Navenickim[16]) bija 79 gadi. 144 līdzstrādniekiem ir zināms iestāšanās gads LOC. Visvairāk LOC iestājušies šajos gados: 1926. un 1927. gadā (katrā pa 10), 1935. gadā (19), 1938. gadā (14) un 1939. gadā (24). Pēc apgredzenoto putnu skaita neapšaubāms līderis bija Kārlis Vilks, tad sekoja Monvīds Kupčs[17], Bruno Bērziņš, Valters Šulcs[18] un Jānis Rācenis[19].

[15] Vismaz vienā rakstā norādīts, ka putnu gredzenotājam jābūt vismaz 17 gadus vecam (Pētersons 1937).

[16] Mārtiņš Navenickis (1858–?) neregulāri gredzenojis putnus no 1912. gada, pats pasūtījis gredzenus ar Krievijas Ornitoloģiskās komitejas un Maskavas Jauno naturālistu biostacijas adresēm, bet kopš 1937. gada ar LOC adresi. Līdz vismaz 1941. gadam apgredzenojis kopskaitā vismaz 550 putnus, bet pēdējo ziņu rakstījis 09.04.1945. par 1944. gadā apgredzenotiem 10 putniem.

Corvus 27456 nošauts 8.II.33. Ungurmuižas pag. Tolpes mežā.
Uz tagad skaitas „extra": Emberiza citr. 50152 atrasta 18.XII.32 pie Salò 17 km NO no Brescia! Ko jūs par to sakat?
Schütz'a „Vogelzugsatlas"ā ir līdzīgs gadījums: Vācijā apgreizts. Emberiza atrasta apm. turpat, kur jūsējā. – Es līdz šim domāju, ka tās nekur tālu neaizlidot.
Mēs, t.i. visi 3 centrales darbinieki nomaņājam ap 1. maiju rīkot ekskursiju laivā pa Lielupi, no Jelgavas līdz Majoriem. Šefs tā sajūsminās, ka par citu neko ir runāt negrib. Jūs gan, laikam, nevarēs iekārdināt?
Jelgavā 15.III.33. Jūsm. G. Strautzels.

Tālivalža Strautzela teksts no pastkartes, kas 15.03.1933. nosūtīta Kārlim Vilkam. No Kārļa Vilka ģimenes arhīva.

Putnu atlidošanas reģistrēšana

Vēl pirms LOC dibināšanas Tranzē publicēja lūgumu visiem interesentiem iesūtīt ziņas (LU Sistemātiskās zooloģijas institūtam) par gājputnu atlidošanas datumiem (Transehe 1923a), līdzīgi aicinājumi publicēti arī nākamajos gados. 1935. gadā (no 4. aprīļa līdz 9. aprīlim) vismaz astoņas reģionālās avīzes (Talsu, Saldus, Jēkabpils, Malienas, Madonas, Smiltenes, Rūjienas un Latgales) publicēja Nikolaja fon Tranzē vienu un to pašu rakstu "Mūsu putni atgriežas" ar stāstu par gājputnu pavasara atlidošanu un putnu gredzenošanas rezultātiem pēdējos desmit gados. Ir zināms, ka vismaz no 1930. gada līdz 1936. gadam LOC saņēma ziņojumus no Latvijas piekrastē esošajām bākām (Papes, Ovišu un Kolkas) ar gadījuma novērojumiem par migrējošajiem putniem. Savākto datu apkopojumu veica Tālivaldis Strautzels, publicējot divus pārskatus (Strautzels 1938, 1939).

Gredzenošanas rezultāti

Pirmajā 1925. gadā tika apgredzenoti kopskaitā 688 putni. Turpmākajos gados informācija par putnu gredzenošanas rezultātiem – gan atsevišķo gredzenoto putnu atradumi, gan plašāki pārskati – publicēti visai

[17] Monvīds Kupčs (1903–?) – LOC iestājies 1927. gadā, periodā no 1936. gada līdz 1941. gadam apgredzenojis 3533 putnus (2. vieta pēc apgredzenoto skaita periodā no 1925. gada līdz 1941. gadam); pēc profesijas – Latvijas armijas virsleitnants, no 1943. līdz 1945. gadam Latviešu leģiona oberšturmfīrers, no 1945. gada līdz 1956. gadam atradies ieslodzījumā un specnometinājumā Krievijā.

[18] Valters Šulcs (*Walter Schultz*; 1915–?) no Vesterotes (Garkalnes) muižas, mācījies Rīgas valsts vācu ģimnāzijā (*Städtischen Deutschen Gymnasium*), vēlāk studējis mežsaimniecību. LOC iestājās 1930. gadā, tajā pašā gadā sācis gredzenot putnus un līdz 1939. gadam apgredzenojis kopskaitā 1769 putnus. Par viņa turpmāko likteni neizdevās atrast informāciju.

[19] Jānis Rācenis (1915–1980) – LOC iestājies 1931. gadā, tad arī uzsācis putnu gredzenošanu, līdz 1944. gadam apgredzenojis kopskaitā 1756 putnus. No 1933. gada līdz 1943. gadam ar pārtraukumiem mācījies Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē, kur ieguvis maģistra grādu. No 1931. gada līdz 1950. gadam publicējis 14 rakstus par putniem. Brīvajos brīžos palīdzējis kārtot LOC dokumentāciju. 1944. gada rudenī emigrējis uz Vāciju, kur turpinājis studijas un 1948. gadā ieguvis doktora grādu par darbu ornitoloģijā. No 1948. gada līdz savai aiziešanai mūžībā 1980. gadā strādājis Venecuēlas Universitātē.

neregulāri, bet gadījuma ziņojumi par atrastiem apgredzenotiem putniem publicēti daudzu vietējo avīžu hronikās un žurnālu lappusēs.[20]

Pirmie gredzenoto putnu atradumu rezultāti publicēti 1927. un 1930. gadā (Transehe 1927, 1930). Plašāku pārskatu plānoja izdot uz organizācijas desmit gadu jubileju (līdz 1935. gada beigām), bet datu apkopošana aizkavējās, un tikai 1939. gadā publicēts pirmais LOC darbības pārskats ar informāciju par putnu gredzenošanas statistiku un rezultātiem (1925–1936), tajā īpaši pateicības vārdi izteikti aktīvākajiem palīgiem: Kārlim Vilkam, Tālivaldim Strautzelam, Bruno Bērziņam, Jānim Rācenim, Jurim Pētersonam un Valteram Šulcam (Anonīms 1939). Pēdējie divi pieminēti kā aktīvākie palīgi arī otrajā publicētajā darbības pārskatā (1937–1939), kas nodrukāts pēc gada (Anonīms 1940a). Abu pārskatu izdošanu apmaksāja Mežu departamenta Medību fonds, viss metiens (attiecīgi 1500 un 600 eksemplāri) paredzēts izdalīšanai interesentiem (bezmaksas) un nosūtīšanai kolēģiem ārzemēs.[21]

LOC gredzenoto mājas strazdu atradumi kalpoja par pamatu vairākām publikācijām par šīs sugas migrācijām (Transehe 1931; Vilks, Transehe 1933; Kratzig 1936). No interesantākajiem rakstiem par gredzenotāju gaitām varētu atzīmēt pieredzes bagātā virsmežziņa un putnu vērotāja Jūlija Kūmiņa[22] rakstu (Kūmiņš 1927) un putnu gredzenotāja

Latvijas Ornitoloģijas centrāles darbības pārskatu vāki. No Ruslana Matroža bibliotēkas.

Kārļa Zītara[23] stāstus (Zītars 1927, 1940), kā arī motivējošus rakstus jaunākajiem lasītājiem, kuru autori bija skolnieki Juris Pētersons (Pētersons 1935) un Nikolajs Punnenovs, kurš aprakstīja lielo ķīru mazuļu gredzenošanu Babītes ezerā vairākās ekskursijās 1936. un 1937. gadā (Punnenovs 1938), domājams, piedaloties šajās ekskursijās ar savu skolotāju Tālivaldi Strautzelu. Vēl var pieminēt anonīma žurnālista interviju ar Tranzē par putnu gredzenošanas rezultātiem (Anonīms 1938).

Balto stārķu uzskaite 1934. gadā

Latvija bija to 12 valstu vidū (starp Baltijas valstīm arī Lietuva), kuras piedalījās pirmajā Eiropas ligzdojošo balto stārķu uzskaitē 1934. gadā. Uzskaiti Latvijā organizēja LOC, ievērojamu palīdzību saņemot no Izglītības ministrijas Skolu departamenta (piesaistot skolniekus un mazpulku organizācijas biedrus), Zemkopības ministrijas Mežu departamenta un skautu organizācijas. Informācija par ligzdojošajiem baltajiem stārķiem prasīta LOC 160 līdzstrādniekiem, 1934. gada februārī nosūtot speciāli izstrādātu pastkarti ar konkrētiem jautājumiem, kā arī publicēti vairāki aicinājumi ziņot par ligzdām (piemēram, Transehe 1934a, 1934b, 1934c).

Jau 1934. gada novembrī Nikolajs fon Tranzē informēja plašsaziņas līdzekļus, ka šīs uzskaites datu rūpīgai apstrādei nepieciešams ilgāks laiks, ka uzskaitē piedalījušies vairāk nekā 5000 cilvēku, un izteica minējumu, ka kopējais ligzdotāju skaits varētu būt ap 25 000 pāru. Šo pašu informāciju ar līdzīgu tekstu publicēja daudzi plašsaziņas līdzekļi (vismaz deviņi laikraksti, piemēram, Anonīms 1934). Apjomīgo uzskaites materiālu apkopošanu uzņēmās Tālivaldis Strautzels, kurš 1942. gadā vācu valodā publicēja precīzākus rezultātus (6750 ligzdas) un ieviesa tos zinātniskajā apritē (Strautzels 1942).

Aicinājumi sniegt citu informāciju

LOC neregulāri aicināja ziņot arī faunistiska rakstura informāciju, piemēram, izsūtīja aptauju par sīļu skaitu 1930. gadā (nosūtīta vēstulē 30 līdzstrādniekiem, 10.03.1931.[24]), 1934. gada janvārī izsūtīja divas speciāli nodrukātas lapas ar aicinājumiem savlaicīgi nosūtīt atskaites un lūgumu ziņot par paipalu novēro-

[20] Pēc autora apkopotajiem datiem, Latvijas periodikā (1927–1940) publicētas vismaz 47 piezīmes par konkrētiem atrastiem/nošautiem apgredzenotiem putniem, kur norādīts gan gredzena teksts/numurs, gan apstākļi. Jāatzīmē, ka tikai daļa no šīm kontrolēm nonāca līdz LOC (spriežot pēc publicētajiem LOC darbības pārskatiem), daļa vēl joprojām nav ziņota attiecīgajiem gredzenošanas centriem.

[21] Daļa no metiena ir saglabājusies līdz mūsdienām un pieejama interesentiem Latvijas Gredzenošanas centrā.

[22] Jūlijs Kūmiņš (?–1930) pēc Valmieras skolas beigšanas krietnu laiku (vismaz no 1909. līdz 1914. g.) strādājis pie Haralda fon Loudona, veicot putnu preparatora pienākumus, kopā ar viņu apceļojis Somiju un Krieviju un viņa uzdevumā apgredzenojis simtiem putnu (Kūmiņš 1927). No 1908. gada strādājis par mežsargu Valmieras muižā, bet Latvijas neatkarības gados par mežsargu/virsmežsargu Strenču virsmežniecībā. Periodā no 1925. gada līdz 1929. gadam publicējis deviņas piezīmes par putniem. Diemžēl 11.07.1930. traģiski gājis bojā – zvejojot noslīcis Gaujas attekā (Lapiņš 1930).

[23] Kārlis Zītars (1899–1969) – no 1925. gada līdz 1928. gadam strādājis par mežzini Ugāles virsmežniecībā; darbs pārsvarā bija saistīts ar medniecības nozari, pārzinot prezidenta un diplomātiskā korpusa medību rajonu. LOC iestājies 1926. gadā, putnus gredzenojis no 1926. gada līdz 1933. gadam, apgredzenojis kopskaitā 1198 putnus.

[24] 1930. gada rudenī Latvijā novērota sīļu invāzija, par to publicēta neliela piezīme (Anonīms 1931).

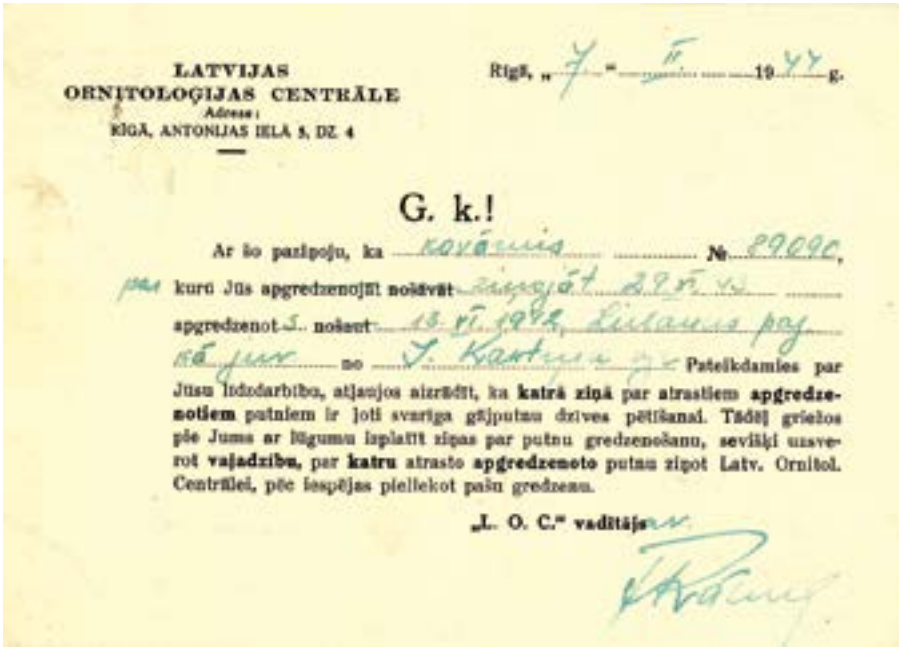
jumiem, bet 1935. gadā lūdza ziņot par krāsotām pelēkajām vārnām[25] (Transehe 1935). 1940. gadā žurnālā "Daba un zinātne" tika publicēti trīs raksti ar LOC aizrādījumiem, ierosinājumiem un ziņojumiem, ar lūgumiem ziņot par zivju dzenīša ligzdvietām, krastu čukstu kolonijām, kaiju un zīriņu perēšanas vietām; tika aicināts gredzenot zaļās vārnas un pievērst uzmanību putnu invāzijām, kā arī tika publicēts svarīgs gredzenošanas kalendārs ar labākajiem datumiem dažādu putnu sugu mazuļu gredzenošanai (Anonīms 1940b).

10 gadu jubilejas atzīmēšana (1935)

Organizācijas darbības 10 gadu jubileju atzīmēja ar vairākiem rakstiem plašsaziņas līdzekļos, kuros aprakstīja darba rezultātus un ieskicēja nākotnes plānus. LOC darbības pirmajos desmit gados apgredzenoti 125 sugu 34 307 putni. No ziņojumiem, kas saņemti no līdzstrādniekiem par apgredzenotiem putniem un no ārzemēm par Latvijā gredzenoto putnu atrašanu, kopā sakārtoti septiņi biezi reģistri ar vairāk nekā 1600 numurētiem dokumentiem. Šajos gados saņemtas vēstules 13 dažādās valodās; tas apgrūtinājis arī iespējas atbildēt, vai bija jātulko informācija, turklāt daži ziņojumi dažādu nepilnību dēļ prasīja ilgāku saraksti ar ziņotāju, lai iegūtu pilnus datus. Atzīmēts, ka N. Tranzē ar personīgajiem līdzekļiem ierīkojis plašu ornitoloģisko bibliotēku un abonē piecus ornitoloģiskos žurnālus.[26] Lielāki saņemto rezultātu publicējumi aizkavējušies laika trūkuma dēļ, jo visi līdzstrādnieki, ieskaitot arī vadītāju, savus Ornitoloģiskās centrāles pienākumus veic līdztekus katra ikdienas darbiem.

[25] Pētījums notika Rositenes putnu stacijā, rakstā (Transehe 1935) tas aprakstīts šādi: "L. Ornitol. Centrāle saņēma no Rasītes paziņojumu, ka tur (Kuršu kāpās) pēdējās nedēļās lielākā skaitā ķertas caurceļojošas pelēkās vārnas. Noķertās vārnas Rasītē apgredzenoja un bez tam vēl viņu pelēkās spalvas nokrāsoja kādā uzkrītošā krāsā."

[26] 2024. gada jūnijā šo rindiņu autors no Nikolaja fon Tranzē mazmeitas Dorotijas Švarces saņēma turpmākai izmantošanai un glabāšanai daļu no pieminētās ornitoloģiskās bibliotēkas, kuru Tranzē 1939. gada decembrī izvedis uz okupēto Polijas teritoriju. Kara gados daļa no bibliotēkas tika pazaudēta, bet apmēram divas trešdaļas saglabājušās līdz mūsdienām.

LATVIJAS
ORNITOLOĢIJAS CENTRĀLE
Adrese:
RĪGĀ, ANTONIJAS IELĀ 5, DZ. 4

Rigā, „7." V 1944. g.

G. k.!

Ar šo paziņoju, ka kovārnis Nr. 29096,
kuru Jūs apgredzenojāt nošāvāt Zīļupē 29.V.44.
apgredzenots 5. nošauts 13.VI.1942, Lielauces pag.
kā jun. no J. Kantiņa p.c. Pateikdamies par
Jūsu līdzdarbību, atļaujos aizrādīt, ka **katrā ziņā** par atrastiem **apgredzenotiem** putniem ir ļoti svarīga gājputnu dzīves pētīšanā. Tādēļ grieļos pie Jums ar lūgumu izpaust ziņas par putnu gredzenošanu, **sevišķi** uzsverot **vajadzību**, par **katru** atrasto **apgredzenoto** putnu ziņot Latv. Ornitol. Centrālei, pēc iespējas pielikot pašu gredzenu.

„L. O. C." vadītājs

Jau no 20. gs. 30. gadiem gredzenoto putnu atradumi gredzenotājiem tika sūtīti uz speciāli nodrukātām LOC pastkartēm, paredzētajās vietās ar roku aizpildot nepieciešamo informāciju. Pēdējās kartītes izsūtītas 1944. gadā. Šo kartīti parakstījis Jānis Rācenis un nosūtījis Harijam Mihelsonam 07.02.1944. No Ruslana Matroža arhīva.

6. aprīlī Rīgā notika līdzstrādnieku informatīvā sanāksme, kurā ar referātiem uzstājās aktīvākie līdzstrādnieki – Nikolajs fon Tranzē, Kārlis Vilks, Bruno Bērziņš, Jānis Rācenis un Tālivaldis Strautzels (Bērziņš 1935; īss apraksts vācu valodā: Anonym 1935).

Sanāksmi atklājot, LOC vadītājs Dr. Nikolajs fon Tranzē kavējās pie mērķiem un uzdevumiem: "*Šie uzdevumi iedalāmi 3 daļās: 1) putnu aizsardzības jēdziena un nozīmes popularizēšana, 2) faunistiska materiāla vākšana (starp citu stārku skaitīšana 1934. g., piedaloties skolu dep., mežu dep. un skautu org., 3) galvenā darbības daļa – putnu dzīves pētīšana ar gredzenošanu. Mežu departamenta ikgadus atbalsts dod iespēju sagatavot šim nolūkam nepieciešamos gredzenus. Putnus gredzeno brīvprātīgi gredzenotāji, kas nāk no dažādām aprindām – tur ir studenti, skolotāji, zemkopji, amatnieki, skolēni u. c. Uzticīgi gredzenotāji visus šos 10 gadus bijuši tikai divi – Dr. K. Vilks un agr. A. Grosse. Ikgadus gredzenošanā piedalās apm. 60 personas. Pirmajā L.O.C. darbības gadā (1925) apgredzenoti 684 putni (caurmērā uz katru gredzenotāju 34,2 putni), 1926. g. – 1584 putni (27,3), 1927. g. – 3184 putni (51,3), bet katastrofāli slapjajā un aukstajā 1928. g. vasarā tikai 1771 putni (29,03). Pēc tam gredzenoto putnu skaits pieaug, līdz 1934. g. sasniedz 6680 putnus (113,2). Kopā apgredzenoti 34 307 putni. L.O.C. tehnisko darbu veikšanā agrāk un arī tagad piepalīdz nedaudzi studenti. L.O.C. sadarbība ar līdzīgām iestādēm ārzemēs ir ļoti aktīva, it sevišķi tāpēc, ka Latvija atrodas interesantā putnu caurceļošanas apvidū.*"

Sekoja Dr. Kārļa Vilka priekšlasījums: "*No gredzenošanas prakses. Ļoti intensīvi gredzenojot (Dr. K. V. gredzenojis apm. 1/3 daļu no visiem L.O.C. gredzenotiem putniem), viņam bagātīgs piedzīvojumu krājums. Viņš gredzenojis ne tikai daudz jaunos putnus, bet arī vecos. Pirmos gados galvenā kārtā strazdus, tad sevišķi plēsīgos un pēdējos gados arī sīkos dziedātājputnus. Sakarā ar to viņš varēja sniegt norādījumus, kā gūstīt pieaugušos putnus (ar slazda būrīti melnos strazdus, ar raujamiem tīkliem, sietiem ziemā – stērstes, svilpjus, ar dažādiem slazdiem – plēsīgos, sīļus un pēdējos gados ar tīkliem arī sīkos (dziedātājputnus). Aizrādīja, kad,*

kādā veidā un kā uzejami lizdi un jaunie putni. Starp citu norādīja uz K. Zītara sekmīgi izlietotu metodi – ar labu putnu suni meklēt ligzdbēgļus: ķīvītes, slokas, arī pīles u. c." (Bērziņš 1935).

"Paša gredzenotāja uzdevums ir uzstādīt problēmas un atrast paņēmienus, kā tos atrisināt. Visu to vērā ņemot, kļūst saprotams, ka mūsu gredzenošanas darbība Latvijas Ornitoloģiskā Centrālē vēl tikai liek pamatus Latvijas putnu dzīves un ceļošanas pētīšanā. Ja aplūkojam, piem., mūsu strazda (Sturnus vulgaris) ceļošanu, kas vislabāk izpētīta, tad redzam, ka arī te vēl uzpeld vairākas problēmas, kas atrisināmas tikai gredzenojot. Piem., noskaidrojies, ka mūsu jaunie strazdi tūliņ pēc būrīša atstāšanas uzsāk ceļošanu ziemas mītņu virzienā un jūlija mēnesī jau sastopami Austrumu Prūsijā un Pomeranijā. Līdzi šiem jaunajiem putniem aizceļo arī viena daļa veco putnu, turpretī, apm. trešā daļa no vecajiem putniem paliek perēšanas vietā līdz oktobra vidum. Tādai, tik atšķirīgai putnu rīcībai vajadzētu taču būt kādam noteiktam fizioloģiskam pamatam. Te nu ir strazdu gredzenotājiem uzdevums šo problēmu atrisināt. Un man liekas, ka tās problēmas, kas uzpeld tikai tad, kad jau izpētīts, kurp un kad putns aizceļo, ir tieši tās interesantākās – bioloģijas zinātnei vērtīgākās problēmas. Tādēļ man gribētos teikt gredzenotājiem, lai viņi neapnīkst un neapsīkst savā darbībā, jo no viņiem pašiem atkarājas ne tikai jau uzstādīto problēmu atrisināšana, bet arī jaunu problēmu saskatīšana" (Vilks 1938).

Pārskatu par LOC gredzenošanas panākumiem sniedza Bruno Bērziņš. "*No gredzenotajiem putniem viss vairums – ap 28 000 – ir dziedātājputni. Maz plēsīgo – ap 1000, peldētāju ap 2000. Visvairāk apgredzenoti melnie strazdi (Sturnus vulgaris) – 12 171, tad pļavu čakstīte (Saxicola rubetra) – 1414, mūsu parastākā kaija – ķīris (Larus ridibundus) – 1388, pelēkā vārna (Corvus cornix) – 1194, baltā cielaviņa (Motacilla alba) – 1037, tauku zīlīte (Parus major) – 937. Tā kā plēsīgo pie mums mazāk, tad viņu apgredzenoto skaits arī nav tik liels: peļu klijāns (Buteo buteo) – 261, meža pūce (Strix aluco) – 149. No pīlēm – visvairāk mercpīles (Anas platyrhyncha) – 136. Tālāk lielākā skaitā no citām grupām: baltie stārki (Ciconia ciconia) – 740, ķīvītes (Vanellus vanellus) – 453, grieze (Crex crex) – 112. Kā ievērojami minami 5 gredzenotie klinšu ērgļi (Aquila chrysaetos), 30 mazie ērgļi (A. naevia), 7 ūpji (Bubo bubo), 9 dzērves (Megialornis grus) u. c.*" (Bērziņš 1935).

Par Latvijā atrastiem ārzemēs gredzenotiem putniem stāstīja Jānis Rācenis. "*Līdz šim zināmi 78 gadījumi, kur Latvijā atrasti ārzemēs gredzenoti putni. To vairums kaijas, un tas labi saprotams. Mūsu kaimiņvalstīs, sevišķi Igaunijā un Somijā, lielā skaitā tās ikgadus gredzeno. Visvairāk atrastie putni ir: ķīris (Larus ridibundus) 31 reizi, dzēse (Ardea cinerea) 11 reizes, kajaks (Larus canus) 8 reizes, pelēkā vārna (Corvus cornix) 5 reizes, tauku zīlīte (Parus major) 5 reizes. Pie mums atrastie gredzenotie putni lielāko tiesu nākuši no Vācijas (24 gadījumi). Tie galvenā kārtā ir Rasītes stacijas gredzenotie putni – visi 11 dzēses, pārējie caurceļojot Kuršu kāpas. Seko*

Nikolajs fon Tranzē, gredzenojot putnu. Foto pārpublicēts no: Vidrižnieks 1931.

Igaunija (11 gadījumi – tikai kaijas), Somija (17 gadījumi – tikai kaijas) un Zviedrija (8 kaijas). Tas, ka kaijas pie mums atrod tik lielā skaitā, ir sakarā ar to, ka mūsu kaimiņu valstīs tās galvenā kārtā arī gredzeno. Pa lielākai daļai tie ir jaunie putni – šauti rudenī, tikai viena Šveicē ziemā gredzenota, sekojošā jūlijā atrasta Viesītē – iespējams, ka lizdošanas vietas tuvumā. Pavasarī ziņas tik par dažām kaijām. Rudenī lielais nošauto kaiju skaits (ap Rīgu, Enguri, starp Kolku un Ventspili, ap Liepāju) izskaidrojams ar lēno ceļošanu šai gada laikā, toties pavasarī visi ātri dodas uz dzimteni. Pie Ventspils 1920. gadā atrasts garastzīriņš (Sterna paradisea), 1913. g. gredzenots Olandes salās. Tā ir vecākā no mūsu kaijām, kuras vecumu iespējams noteikt ar gredzena aplikšanas dienu. Tad ir divi gadījumi, kur pīles – viena gredzenota Holandē, otra Anglijā – atrastas pie mums. Caur ceļojot sloka, gredzenota Helgolandes salā, nonākusi Latvijā, šie ārzemju ornitoloģijas iestāžu dati papildina Latvijas ornitoloģiskās centrāles materiālus. Šeit sadarbībā – plašā mērogā – gūst putnu pētnieki daudz noteiktākas ziņas" (Bērziņš 1935).

Par dabas fotografēšanu stāstīja Tālivaldis Strautzels. "*Ne izpostīt un nogalināt, uzglabājot novērojumus, bet ar foto aparātu attiecīgās parādības fiksēt – ar šādu ievadu viņš parādīja putnu novērotāja pirmo objektu – nekustīgo lizdu – uzņēmumus. Tālāk jāpāriet uz mierā stāvošu un vēlāk uz lidojošu putnu uzņemšanu. Sniedzot pārskatu par derīgākiem aparātiem, plātēm, papīriem un palīgierīcēm, Strautzels izcēla spoguļkameru priekšrocības. It sevišķi, kad spoguļkamerai pievienots teleobjektīvs. Teikto referents bagātīgi ilustrēja ar uzņēmumiem*" (Bērziņš 1935).

Lai daudzi interesenti varētu palielināt savas zināšanas par putniem, īpaši par sugu noteikšanu, tajā pašā gadā Nikolajs fon Tranzē sadarbībā ar Dr. Reini Sinātu uzrakstīja monogrāfiju "Latvijas putni", kuru Zemkopības ministrijas Mežu departaments izdeva 1936. gada martā (Transehe,

Sināts 1936) šādam specializētam izdevumam diezgan lielā metienā (3800 eks.). Grāmatu atzinīgi novērtēja gan profesionāļi, gan iesācēji, bet 1937. gadā Kultūras fonds autoriem piešķīra godalgu (500 Ls). Grāmatai bija svarīga loma jaunu putnu novērotāju un gredzenotāju piesaistīšanā līdz pat 20. gs. 60. gadiem, un tā putnu pētniekiem bija viens no neatkarīgās Latvijas simboliem padomju okupācijas gados.

Kara un okupācijas gadi (1939–1945)

1939. gada beigās vācbaltu iedzīvotājiem, tai skaitā arī LOC dibinātājam un vadītājam Nikolajam fon Tranzē, bija jāatstāj Latvija un ar ģimenēm jāpārceļas uz vācu karaspēka okupēto rietumu Polijas teritoriju. Pēc viņa piespiedu emigrācijas 01.12.1939. par LOC vadītāju 1940. gada pavasarī tika ievēlēts aktīvais gredzenotājs Kārlis Vilks, kas faktiski dzīvoja Jelgavā, bet Rīgā strādājošais Bruno Bērziņš pildīja sekretāra vietnieka (1943) un vēlāk arī vadītāja vietnieka pienākumus (1944).

Baigajā gadā (1940–1941) padomju vara likvidēja gandrīz visus periodiskos izdevumus un daudzas sabiedriskās organizācijas, bet "neformālu" LOC juridiski iekļāva Latvijas Valsts universitātes Dabas zinību fakultātes pakļautībā (ar adresi Friča Gaiļa ielā 10), tāpēc uz laiku nosaukums mainīts uz "Latvijas PSR Ornitoloģijas centrāli". Vēl 1941. gada aprīlī atsevišķiem putnu gredzenotājiem (B. Bērziņam, J. Rācenim un J. Pētersonam) LOC Mežsaimniecības pārvaldes Medību inspekcijā pieprasīja apliecības, kas atļāva ķert un šaut putnus zinātniskiem nolūkiem. Šajā periodā notika neliela sarakste ar Centrālo gredzenošanas biroju Maskavā un saņemti gredzeni ar Maskavas adresi (ar adresi krieviski: БЮН[27], Москва), ar kuriem apgredzenoja nelielu putnu skaitu.

[27] 1924. gadā pie Jauno naturālistu stacijas (Бюро юных натуралистов, БЮН) Maskavā tika nodibināta Vissavienības putnu gredzenošanas organizācija, kura pasūtīja septiņu izmēru putnu gredzenus ar adresi (БЮН, Москва), sēriju un numuru.

1941. gadā sekoja vācu okupācija, kuras laikā LOC turpināja darbību. 1942. gadā Vācijas okupētajā Polijas teritorijā, Pozenes pilsētā (*Posen*) iznāca 64. (pēdējais) Rīgas Dabaspētnieku biedrības rakstu krājums, kurā Nikolajs fon Tranzē publicēja īsu pārskatu par LOC 15 gadu (1925–1939) darbības rezultātiem (Transehe 1942). Savukārt 1943. gadā LOC lūdza izsniegt putnu gredzenošanas apliecības 66 līdzstrādniekiem, tajā gadā saņēma finansējumu (500 reihsmarkas) darbības nodrošināšanai no Mežu departamenta, togad iznāca arī trešais LOC darbības pārskats (vācu valodā), apkopojot datus un rezultātus par putnu gredzenošanu 1940.–1941. gadā (Vilks, Pētersons 1943), par kuru publicēta arī atsauce (Schüz 1943).

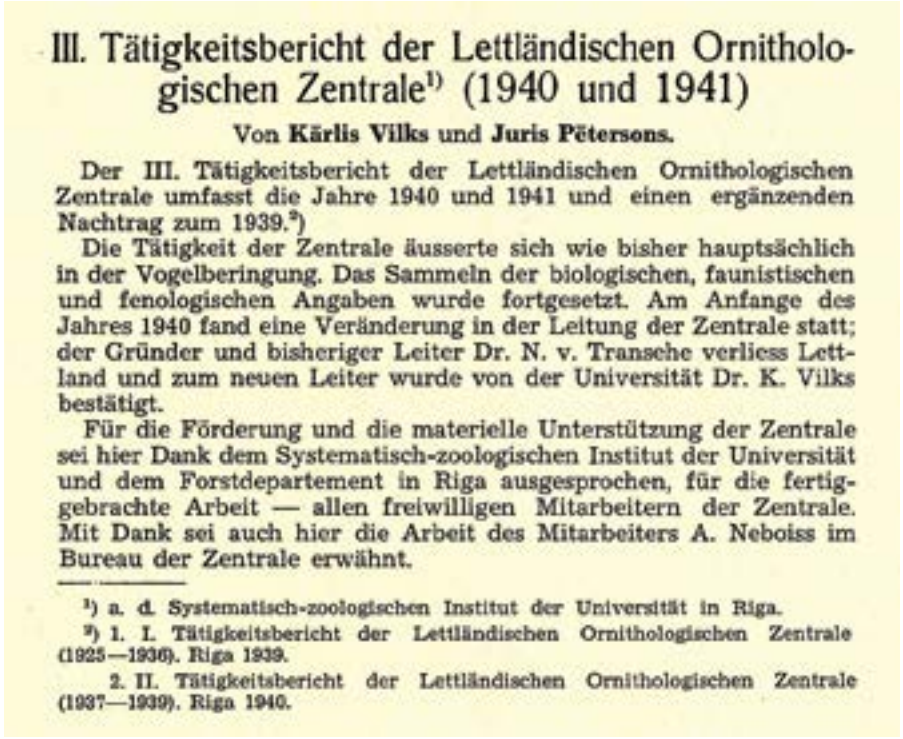
1944. gadā lielākā daļa no LOC vadošajiem līdzstrādniekiem tika ierauti kara virpulī vai emigrēja. LOC arhīvs no Rīgas, kas varēja piedzīvot daudzu Latvijas pamatīgi izpostīto pilsētu likteni, kopā ar LU Hidrobioloģijas stacijas krājumu tika pārvests uz Babītes pagasta "Dambju" mājām (Babītes ezera austrumu pusē, mūsdienās Varkaļu ciems, kur atradusies putnu gredzenotāju bieži izmantotā laivu bāze, saukta par Griķa bāzi[28]), kur paslēpts šķūnī zem siena. Ar šo mantu pārvešanu bija saistīts Hidrobioloģijas stacijas darbinieks Bruno Bērziņš, kurš pats oktobrī no Rīgas devās uz Ventspils pusi un pārcēlās ar laivu uz Zviedriju. Vācu karaspēks atstāja galvaspilsētu, un postošas kaujas nenotika. Ar iepriekš savāktiem gredzeniem vairāki līdzstrādnieki turpināja gredzenot putnus arī 1944. un 1945. gadā (vismaz četri gredzenotāji, kuri pēckara gados atsūtīja datus), līdz ar to nodrošinot procesa nepārtrauktību!

[28] Jēkabs Griķis (1881–1975) dzīvojis "Dambju" mājās pie Babītes ezera, lauksaimnieks, vairākas desmitgades (gan Latvijas brīvvalsts, gan padomju gados) netālu no mājām esošās laivu bāzes uzraugs un piļu mednieku pavadonis (stūmējs) ezerā. Tā bija laivu bāze, kuru regulāri izmantoja ornitologi un putnu vērotāji, braucot ar vilcienu no Rīgas līdz Majoriem, tad pārceļoties ar laivu uz pretējo pusi (arī Baņķa pļavām) un tad ar kājām dodoties pastaigā uz šo laivu bāzi. Tā kā Babītes ezera ziemeļu pusē darbojās vairākas laivu bāzes, ornitologi konkrēto sauca par "Griķa bāzi".

No LOC vadošajiem darbiniekiem 1940. gadā (sk. foto) Latvijā pēc kara bija palikuši vien divi (Kārlis Vilks un Juris Pētersons[29], bet Pētersonu 1948. gadā apcietināja, un pēc sešiem gadiem viņš mira ieslodzījumā Kazahstānā), divi emigrēja un līdz mūža beigām nodzīvoja trimdā (Bruno Bērziņš Zviedrijā un Jānis Rācenis Venecuēlā), bet Tālivaldis Strautzels tika iesaukts Latviešu leģionā un no gūtajiem ievainojumiem mira Bolbekas kara gūstekņu nometnē Francijā 06.12.1945. (Aistars 1946). Jāatzīmē, ka Bruno Bērziņš sev līdzi uz Zviedriju bija paņēmis pētījumu materiālus, tai skaitā arī LOC līdzstrādnieku iesūtītās ziņas par kaijveidīgo putnu kolonijām Latvijā, kuras apstrādāja un uzreiz pēc kara beigām publicēja zviedru valodā (Bērziņš 1946).

Arī Nikolajs fon Tranzē trimdas gados publicēja divus rakstus par Latvijā gredzenoto putnu atradumiem ziemas mēnešos (Transehe 1956, 1957), balstoties uz LOC darbības pārskatos iepriekš publicētām ziņām. Pirmā raksta beigās viņš rakstīja: "*Mēs brīnāmies par gājputnu instinktu, kas viņus aizvada uz "siltām zemēm" un atpakaļ dzimtenē, mēs apbrīnojam viņu lidspēju... Bet vēl viena sajūta rodas, domājot par mūsu gājputniem – naids! Ir tiesa: šī sajūta cilvēku starpā nav cēla, nav apsveicama, bet šai gadījumā mēs ar vistīrāko apziņu varam apskaust Latvijas putnus, kas var atgriezties dzimtenē, pat bez vīzām un neraugoties uz valdošo politisko stāvokli*" (Transehe 1956). Pēc pēdējā Latvijas apmeklējuma 1944. gadā līdz savai aiziešanai mūžībā 1969. gadā

[29] Juris Pētersons (1921–1954) – par putniem interesējies kopš 12 gadu vecuma (1933), periodā no 1934. gada līdz 1943. gadam publicējis 13 rakstus par putniem. Viņa tēvs Aleksandrs Pētersons (1878–1943) bija Mežu departamenta direktors (1937–1940). Kara izskaņā (1944–1945) Juris dienējis vācu SD policijā (virsleitnants), par centību apbalvots ar 1. šķiras Dzelzs krustu. Pēc kara palicis okupētajā Latvijā, 1946. gadā uzsācis mācības Aizupes meža tehnikumā, bet 11.06.1948. arestēts, notiesāts un nosūtīts uz Džezkazganas nometni Kazahstānā, kur gājis bojā ieslodzīto sacelšanās laikā 1954. gadā. Ilgus gadus Tranzē no bijušajiem kolēģiem mēģinājis noskaidrot J. Pētersona likteni un sarakstījies ar viņa māti, kura emigrēja uz Austrāliju. 1956. gada publikācijā Tranzē jauno putnu pētnieku raksturoja šādi: "*Ar sevišķu pateicību atceros J. Pētersona kungu, šo apdāvināto, garīgi attīstīto studentu, kas, būdams labs un drošs novērotājs, deva pamatu vislabākajām cerībām mūsu putnu dzīves pētīšanas darba laukā*" (Transehe 1956).

III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale[1)] (1940 und 1941)

Von **Kārlis Vilks** und **Juris Pētersons.**

Der III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale umfasst die Jahre 1940 und 1941 und einen ergänzenden Nachtrag zum 1939.[2)]

Die Tätigkeit der Zentrale äusserte sich wie bisher hauptsächlich in der Vogelberingung. Das Sammeln der biologischen, faunistischen und fenologischen Angaben wurde fortgesetzt. Am Anfange des Jahres 1940 fand eine Veränderung in der Leitung der Zentrale statt; der Gründer und bisheriger Leiter Dr. N. v. Transche verliess Lettland und zum neuen Leiter wurde von der Universität Dr. K. Vilks bestätigt.

Für die Förderung und die materielle Unterstützung der Zentrale sei hier Dank dem Systematisch-zoologischen Institut der Universität und dem Forstdepartement in Riga ausgesprochen, für die fertiggebrachte Arbeit — allen freiwilligen Mitarbeitern der Zentrale. Mit Dank sei auch hier die Arbeit des Mitarbeiters A. Neboiss im Bureau der Zentrale erwähnt.

[1)] a. d. Systematisch-zoologischen Institut der Universität in Riga.

[2)] 1. I. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1925—1936). Riga 1939.

2. II. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1937—1939). Riga 1940.

Pēdējais publicētais LOC darbības pārskats vācu valodā (1943) ar 1940. un 1941. gada rezultātiem, kuru autori sagatavoja 1942. gada novembrī un publicēja nākamā gada maijā. No Ruslana Matroža arhīva.

Nikolajam fon Tranzē vairs nebija iespējas apmeklēt dzimteni, bet viņš sarakstījās ar Bruno Bērziņu un Kārli Vilku.

Organizācijas transformēšana un arhīva liktenis

Dokumentāli šis process nav aprakstīts, bet ornitologu aprindās zoologu Egonu Tauriņu (1907–1989)[30] min kā cilvēku, kurš 1945. gada otrajā pusē LOC arhīvu bija sameklējis un panācis tā pārvešanu atpakaļ uz Rīgu (uz bijušās LU Hidrobioloģijas stacijas ēku, pēc mainītā ielas nosaukuma – Eduarda Veidenbauma ielā 5a), neskatoties uz to, ka nebija pilnvarots mantas savākt (Vīksne 1990). Tomēr viņam izdevās iegūt ziņas par arhīva atrašanas vietu, to sameklēt[31] un atgriezt pētnieku apritē ļoti vērtīgu arhīvu. Speciāla komisija 1946. gada 15. janvārī to ar aktu aprakstīja, LOC krājumu nododot jaunizveidotai organizācijai ar nosaukumu "Rīgas Ornitoloģiskā stacija" (turpmāk – LOS[32]). Acīmredzot mainīt organizācijas nosaukumu bija vairāk politisks lēmums.

Pārņemtajā LOC krājumā bija septiņi apgredzenoto putnu žurnāli (pēc numerācijas trūka četru žurnālu), 11 mapes ar informāciju par gredzenoto putnu atradumiem (ar numerāciju 1–3150), ārzemēs gredzenoto un Latvijā atrasto putnu dokumentu mape (Nr. 1–292), putnu fenoloģisko datu dokumentu mape (Nr. 1–388), abi LOC darbības pārskati (attiecīgi 932 un 230 eksemplāri), dažādu ornitoloģisko rakstu separāti (431 eksemplārs), putnu gredzeni (230 ar LOC adresi un 285 ar Maskavas adresi) u. c. No LOC puses aktu parakstīja pēdējais tās vadītājs Kārlis Vilks, no Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas (LLA) puses Alfons Apinis (1911–1994), bet mantas pārņēma jaunās organizācijas vadītājs Egons Tauriņš.

LOC arhīvs tika novietots LLA paspārnē strādājošā Mežsaimniecības zinātniskās pētniecības institūta jaunajās telpās Ausekļa ielā 5 (vēlāk 7. un 9. namā), Rīgā. Vēlāk 06.1947.–1948. arhīvs glabājās LLA Mežsaimniecības problēmu institūta telpās Ausekļa ielā 11 dz. 13, tad pārceļoja uz Smilšu ielu 1 (1949), bet ar 1951. gadu, nodibinoties Bioloģijas institūtam, pārgāja Ornitoloģijas laboratorijas pārziņā, ceļojot pa vairākām institūta atrašanās adresēm Rīgā (1951–1972), ilgstoši glabājās Salaspilī (1972–2020) un pēc tam pārvests uz Putnu gredzenošanas centra jaunajām telpām O. Vācieša ielā 4, Rīgā. Arhīva dokumentu saraksta nav, tie nav digitalizēti un glabājas vēsturiskajās dokumentu mapēs. Daļu no LOC dokumentiem šo rindiņu autors pārfotografējis un izmantojis šī pārskata sastādīšanai.

LOC arhīvs gandrīz pilnībā saglabājies[33], un tas ļāva nākamajām paaudzēm gan iegūt pirmskara gadu datus par gredzenotajiem putniem, atbildot uz ziņām par gredzenoto putnu atradumiem, gan tos izmantot dažādu apkopojumu un publikāciju vajadzībām, gan gredzenu trūkuma dēļ izmantot pirmskara gredzenus ar LOC iegravēto adresi.

LOC kā sākuma posma organizācija interesentu piesaistīšanai putnu izpētē

Jau ar laika distanci novērtējot Latvijas Ornitoloģijas centrāles darbību,

[30] Egons Tauriņš (1907–1989) – ievērojams zoologs, mācījies Latvijas Universitātes Matemātikas un dabas zinātņu fakultātē (1926–1936, ar pārtraukumiem), bet lielāko dzīves daļu nostrādājis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā (LLA), kur 1939. gada rudenī viņu ievēlēja par jaunāko asistentu, līdz 1944. gadam viņš strādāja un dzīvoja Jelgavā, kur iepazinās ar diviem putnu gredzenotājiem – Kārli Vilku un Georgu Lejiņu, kuru ietekmē pievērsa uzmanību putniem. Jau 1941. gadā iestājās LOC līdzstrādniekos, ar nākamo gadu uzsāka gredzenot putnus. Kara izskaņā palicis Latvijā un 1945. gada jūnijā pieņemts par docentu LLA, kura atsākusi darbu Rīgā (Jelgava bija pamatīgi sagrauta padomju armijas uzbrukumā 1944. gada augustā). Viens no dažiem profesionālajiem zoologiem, kuri palika Latvijā pēckara gados, tāpēc faktiski bija vienīgais, kurš varēja izveidot un vadīt līdzīga darbības virziena organizāciju, ko nosauca par "Latvijas Ornitoloģijas staciju".

[31] Domājams, ka Egons Tauriņš (varbūt no kolēģa Kārļa Vilka) uzzināja, ka LOC mantas noslēptas pie Babītes ezera. Viņš zināja, kuru laivu bāzi izmantojis Bruno Bērziņš (kurš dzīvoja Majoros), lai dabūtu laivu braucieniem uz ezeru (piemēram, putnu gredzenošanai) un pārliecināja veco saimnieku atdot viņam paslēptās mantas, kuras tas sākotnēji negribēja svešiniekam atdot. Arī turpmāk, kad arhīvs tika pārvests atpakaļ uz Rīgu, mūsu putnu pētnieki politiski piesardzīgi klusēja par LOC arhīva slēpšanas vietu, arī mantu nodošanas aktā tas nav norādīts. Jānis Vīksne (1936–2015) par to uzzinājis nejauši 20. gs. 50. gados, kad laivu bāzes labierīcību būdiņā atradis sagrieztus papīrus no LOC darbības pārskata un par to painteresējies pie saimnieka, bet vēlākos gados viņam vairāk privāti pastāstījis E. Tauriņš.

[32] Nākamajos gados lietots nosaukums "Ornitoloģijas stacija" un "Latvijas Ornitoloģijas stacija".

[33] Spriežot pēc arhīva lapu numerācijas, nelielas daļas dokumentu trūkst. Teorētiski tos varēja būt izņēmušas padomju drošības iestādes jau pēckara gados, ja tie saturēja kādu jaunajai varai nepieņemamu informāciju, bez precīzi nav zināms, kas varēja būt izņemts.

Latvijas Ornitoloģijas centrāles vadošie līdzstrādnieki Rīgā, 1940. gads. No kreisās: Tālivaldis Strautzels, Jānis Rācenis, Kārlis Vilks, Juris Pētersons un Bruno Bērziņš. Foto no Nikolaja fon Tranzē arhīva.

LOC arhīvs nodrošināja pēctecību putnu gredzenošanā, neskatoties uz to, ka lielākā daļa no aktīvajiem gredzenotājiem kara gados bija spiesta emigrēt no dzimtenes un pie šīs nodarbes vairs neatgriezās.

Faktiski pēc vācbaltiešu izceļošanas, ievērojamajiem demogrāfiskajiem zaudējumiem kara gados un latviešu emigrācijas viļņa kara noslēguma posmā pie jaundibinātās organizācijas – LOS – aktivitātēm atgriezās vien neliels LOC līdzstrādnieku skaits, – man izdevās saskaitīt tikai 11 (jeb apmēram 10 %) no vismaz 104 līdzstrādniekiem, kuri bija bijuši aktīvi periodā no 1939. gada līdz 1944. gadam, bet no vecākās gredzenotāju paaudzes Latvijā palikuši (atgriezušies no filtrācijas nometnēm) bija tikai Kārlis Vilks (1900), Pēteris Kaziks (1901), Egons Tauriņš (1907) un Georgs Lejiņš (1914). Tāpēc LOS darbība koncentrējās uz jauniem līdzstrādniekiem no 20. gs. 30. gadu paaudzes, kuriem bija iespēja sākt savu pieaugušo dzīvi jaunajā politiskajā realitātē bez "sliktās pagātnes", pie kuras pieskaitīja dalību daudzajās neatkarīgās Latvijas jauniešu organizācijās (piemēram, aizsargu, skautu vai mazpulku).

Pēdējos simts gados Latvijā, sākot no LOC dibināšanas līdz mūsdienām, līdz dažiem simtiem interesentu bez pārtraukuma darbojušies vairākās formālās/neformālās organizācijās un interešu grupās, kuru aktivitātes bija saistītas ar savvaļas putnu izpēti. Pēc LOC darbības piespiedu izbeigšanas, no 1946. gada līdz 60. gadiem darbojās Latvijas Ornitoloģiskā stacija (arī jauno ornitologu pulciņi), kuras aktivitātes pakāpeniski tika iekļautas Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas darbībā. No 1960. gada līdz 1965. gadam (pasīvi arī turpmāk) Latvijas Dabas un piemineklu aizsardzības biedrības (dib. 1958. gadā) paspārnē darbojās Ornitoloģiskā sekcija. Vēlākajos gados (īpaši 70. un 80. gados) interesenti ar lielu sparu tika iesaistīti putnu gredzenošanā, gredzenojot pašiem vai palīdzot profesionāliem pētniekiem Engures ezerā, Papes putnu stacijā un Nagļu dīķos; piemēram, 1986. gadā tikai gredzenotāju skaits sasniedzis 111 cilvēkus. No 1965. gada līdz 1967. gadam Rīgā neformāli darbojās ornitologu grupa, kura sevi sauca par "Latvijas putnu biedrību", pulcējoties kopīgos pasākumos, kuros apspriesti ar putnu izpēti saistīti jautājumi.[34] No 1977. gada līdz 1983. gadam PSRS darbojās neformāla Jauno ornitologu savienība (Союз молодых орнитологов), putnu pētīšanā iesaistot arī mūsu jauniešus ar zinātnisku interesi (piemēram, 1978.–1979. gadā Latvijā notika trīs jauno ornitologu-amatieru konferences), tika izdoti pārskati par šīs savienības darbību. No 1980. gada līdz 1989. gadam interesenti tika iesaistīti datu vākšanā Latvijas ligzdojošo un ziemojošo putnu atlantiem, kurus organizēja uz Latvijas Valsts universitātes Zooloģijas muzeja bāzes, piedaloties ikgadējās sanāksmēs. Savukārt 1983. gadā nodibinātajā Vissavienības Ornitoloģijas biedrības darbā iesaistījušies daudzi vietējie putnu draugi un profesionālie ornitologi, bet 1985. gadā dibināta šīs biedrības Latvijas nodaļa, kura 1990. gadā atdalījās, izveidojot neatkarīgu Latvijas Ornitoloģijas biedrību, kas aktīvi darbojas līdz mūsdienām, šogad svinot savu 40. darbības jubileju. Jāatzīmē, ka putnu gredzenošana, kam sākotnēji bija liela loma jaunu interesentu piesaistīšanā un intereses noturēšanā, pēc simts gadiem ir faktiski zaudējusi šo funkciju, vairāk pārvirzoties uz speciālistu veiktu zinātnisku izpēti.

21. gadsimtā Latvijā stipri pieauga ar putnu pētījumiem, uzskaitēm, aizsardzību, piebarošanu un izziņas popularizēšanu saistītas dažādas aktivitātes, kurās savu interešu un iespēju robežās piedalās, domājams, līdz dažiem tūkstošiem brīvprātīgo interesentu. Ievērojami progresējušas arī tehniskās iespējas uzkrāt, uzglabāt un apstrādāt apjomīgas zināšanas par putniem, kā arī operatīvi dalīties ar šo informāciju ar visiem interesentiem. Ja vēl 20. gs. 90. gados, redzot cilvēkus ar binokļiem dabā un dzirdot atbildi, ka esam ornitologi, daudzi nezināja šī vārda nozīmi, pēdējā desmitgadē reti kurš izglītots cilvēks to nezina… Tāpēc šīs daudzveidīgās aktivitātes veido arī daudzu līdzcilvēku (un sabiedrības kopumā) lielāku izpratni par nepieciešamību izzināt putnu dzīvi, sekot līdzi sugu populāciju stāvoklim, lai vajadzības gadījumā veiktu nepieciešamos sugu vai biotopu aizsardzības pasākumus vai otrādi – regulētu skaitu; par putnu populācijām uzkrātie dati dod iespēju pielāgot likuma prasības gan putnu populāciju saglabāšanai, gan veicināt cilvēku līdzāspastāvēšanas un arī labklājības līmeņa paaugstināšanu!

[34] Klade ar šādu nosaukumu un sapulču vakaru programmām atrodas autora krājumā.

Pateicības

Pateicos Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas darbiniekiem par iespēju daudzu gadu garumā ielūkoties LOC arhīvā, meklējot dažādiem vēsturiskiem pārskatiem nepieciešamo informāciju. Paldies Vijai Klušai par biogrāfisko informāciju par viņas vectēva Jēkaba Griķa dzīves gaitu, kā arī pateicos Dorotijai Švarcei (*Dorothee Schwarze)* par viņa vectēva Nikolaja fon Tranzē arhīva materiāliem, no kuriem iegūta daļa no šajā rakstā izmantotajiem faktiem un attēliem.

Literatūra

Aistars E. 1946. Tālivaldis Strautzelis. *Latvju Domas*, Nr. 26 (26.06.1946.): 3.

Anonīms 1924. Latv. Dabaszinātņu mīļotāju biedrības dzīve. *Daba* 5: 41–42.

Anonīms 1926. Latvijas Dabaszinātņu biedrības darbības pārskats 1925./26. g. *Daba* 5/6: 201–208.

Anonīms 1931. Par sīļu masveidīgu klejošanu 1930. gada rudenī. *Meža dzīve* 67: 2518–2519.

Anonīms 1934. Latvijā uzturas 25.000 stārķu ģimenes. *Talsu balss*, Nr. 45 (16.11.1934.): 3.

Anonīms 1938. Latvijā apgredzenotas cielaviņas atrastas Ēģiptē un Sudānā. *Brīvā zeme*, Nr. 219 (27.09.1938.): 3.

Anonīms 1939. Latvijas ornitoloģijas centrāles darbības pārskats (1925.–1936.). Rīga: LOC, 160 lpp.

Anonīms 1940a. Latvijas ornitoloģijas centrāles 2. darbības pārskats (1937.–1939.). Rīga: LOC, 65 lpp.

Anonīms 1940b. L. U. Ornitoloģijas Centrāles aizrādījumi, ierosinājumi un ziņojumi. *Daba un zinātne* 2, 3, 4: 66–72, 103–107, 144–148.

Anonym 1935. 10 Jahre "Ornithologische Zentrale". *Rigasche Rundschau*, Nr. 82 (08.04.1935.): 5.

Bērziņš B. 1935. Latvijas ornitoloģiskās centrāles 10 gadi. *Daba un zinātne* 4: 108–113.

Bērziņš B. 1946. Något om Lettlands måsfåglar. *Vår Fågelvärld* 5 (3): 119–125.

Kratzig H. 1936. Beitrage zum Zug der ostbaltischen Stare. *Der Vogelzug* 7 (3): 112–122.

Kūmiņš J. 1927. Kāds vārds par putnu gredzenošanu. *Meža dzīve* 18: 575–577.

Lapiņš A. 1930. Jūlijs Kūmiņš 11.07.1930. *Meža dzīve* 59/60: 2140–2142.

Loudon H. 1912. Ein livländischer Storch in Südafrika erlegt. *Neue Baltische Waidmannsblätter* 8 (14): 323.

Matrozis R. 2010. Ornitologam Kārlim Vilkam – 110. *Putni dabā* 2010/3–4: 54–61.

Pētersons J. 1935. Gredzenotāja gaitās. *Dzimtene un pasaule* 3: 89–90.

Pētersons J. 1937. Jaunajiem putnu draugiem. *Mazpulks* 7: 319.

Punnenovs N. 1938. Tūkstots kaiju valstībā. *Daba un zinātne* 1: 20–24.

Schüz E. 1943. III. Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1940 und 1941). *Vogelzug* 14 (4): 163.

Strautzels T. 1938. Dažu Latvijas gājputnu atgriešanās gaita. Grām.: Fenoloģiskie novērojumi Latvijā, Rīga: 19–32.

Strautzels T. 1939. Gājputnu ierašanās Latvijā (Novērojumu rezultāti par 1929.–1936. g.). *Lauksaimniecības izmēģinājumu un pētījumu žurnāls* 2/3: 286–317.

Strautzels T., (Schüz E.) 1942. Zusammenfassung der Ergebnisse der Storchbestandszhlung in Lettland 1934. *Ornithologische Monatsberichte* 50 (3): 69–79.

Transehe N. 1923a. Mednieku un dabas draugu ievērībai. *Mednieks un makšķernieks* 2: 44.

Transehe N. 1923b. Vēl par putnu gredzenošanu. *Mednieks un makšķernieks* 4: 113–114.

Transehe N. 1925. Žurnāla "M. un M." lasītājiem. *Mednieks un makšķernieks* 3: 69–70.

Transehe N. 1927. Latvijas Ornitoloģijas Centrales ziņojums (1925./26. g.). *Daba* 3: 108–117.

Transehe N. 1929. Die Lettländische Ornithologische Zentrale. Verhandlungen des VI Internationalen Ornithologen-Kongresses in Kopenhagen 1926, Berlin: 386–389.

Transehe N. 1930. Wiederfunde lettlandischer beringter Vogel. *Korrespondenzblatt des Naturforschender Vereins zu Riga* 60: 105–116.

Transehe N. 1931. Nachweis eines lettlandischen Stars in Italien. *Vogelzug* 2: 135.

Transehe N. 1934a. Stārķu skaitīšana. *Daba un zinātne* 4: 127–128.

Transehe N. 1934b. Stārķu skaitīšana. *Mednieks un makšķernieks* 6: 177–178.

Transehe N. 1934c. Stārķu skaitīšana. *Meža dzīve* 106: 3799–3800.

Transehe N. 1935. L. ornitol. centrāle. *Daba un zinātne* 3: 96.

Transehe N. 1940. Lettländische Ornithologische Zentrale. *Der Vogelzug* 11: 56.

Transehe N. 1942. 15 Jahre Lettländische Ornithologische Zentrale (1925–1939). *Korrespondenzblatt des Naturforschender Vereins zu Riga* 64: 141–143.

Transehe N. 1956. Latvijas gājputnu ziemas mitekļi. *Meža vēstis* 7: 7–10.

Transehe N. 1957. Die Winterquartiere der baltischen Zugvogel. *Baltische Hefte* 4 (1): 37–44.

Transehe N., Sināts R. 1936. Latvijas putni. Rīga: Mežu departaments, 361 lpp.

Vidrižnieks F. 1931. Medības Vidzemē senāk un tagad. Rīga: Valters un Rapa, 131 lpp.

Vilks K. 1938. Putnu gredzenošana. *Daba un zinātne* 5: 149–151.

Vilks K., Pētersons J. 1943. III Tätigkeitsbericht der Lettländischen Ornithologischen Zentrale (1940 und 1941). *Folia Zoologica et Hydrobiologica* 12 (1): 78–87.

Vilks K., Transehe N. 1933. Ergebnisse der Beringung von Staren (*Sturnus vulgaris*) in Lettland. *Der Vogelzug* 4 (3): 113–118.

Vīksne J. 1990. Egons Tauriņš 17.12.1907.–27.12.1989. *Putni dabā* 3: 206–210.

Vīksne J. 1995. Latvijas ornitoloģijas centrāle dibināta pirms 70 gadiem... *Putni dabā* 5.2: 108–111.

Zaikovs J. 1924. Putnu novērošana. *Daba* 5: 26–35.

Zītars K. 1927. Daži novērojumi pie putnu gredzenošanas. *Mednieks un makšķernieks* 9: 265–267.

Zītars K. 1940. Ar gredzeniem. Grām.: Medības un nedarbi, Rīga, Mednieku biedrība "Atpūta": 68–70.

Матрозис Р. 2021. К биографии Карлиса Старца (1897–1953), автора трех статей в журнале "Птицеведение и птицеводство". *Русский орнитологический журнал*, Nr. 2029: 427–431.

Summary

Centennial of the Latvian Ornithological Centre /Ruslans Matrozis/

In 2025 we celebrate the 100th anniversary of the Latvian Ornithological Centre (LOC). The LOC was established in 1925 in Riga by Nikolai von Transehe (1886–1969), an ornithologist and assistant at the University of Latvia. The LOC started regular bird ringing in our country using the rings with national address, as well as a long-term recording of migration phenology (spring arrival dates of migratory birds); the LOC also organised and successfully conducted the first (European) census of nesting White Storks in 1934 in Latvia. The various bird research activities involved more than 400 voluntary collaborators (around 50–60 of them were active at the same time) and contributed to the development of ornithology in Latvia over a period of twenty years (1925–1945). The data collected by the LOC are used by researchers to this day.